

Litteratur

Ny svensk-finsk ordbok

Bristen på en bra svensk-finsk ordbok i hanterligt format och till överkomligt pris har länge varit påtaglig. Hirvensalo-Hedlund från början av 60-talet är hopplöst föråldrad, Lea Lampéns tio år yngre ordbok var i det närmaste oanvändbar redan när den kom ut, och Göran Karlssons Stora finsk-svenska ordboken i tre band från mitten av 80-talet kräver en alltför stor satsning för att vara attraktiv för folk som inte använder språken professionellt.

Nu har emellertid luckan varit fylld redan en tid. För drygt ett år sedan utkom Anders Collins och Tauno Strengs *Uusi ruotsi-suomi sanakirja* på Otavas förlag, en ordbok på 780 sidor med ca 70 000 uppslagsord och fraser, till det överkomliga priset av 297 mark.

Ordboken är resultatet av ett långt och omsorgsfullt arbete, inlett av överläraren Anders Collin och slutfört av översättaren Tauno Streng. Rikssvensk konsult har varit professor Bertil Molde, tidigare föreståndare för Svenska språknämndens sekretariat. Det allmänna intrycket är därför också att det är fråga om en gedigen och tillförlitlig ordbok, i fråga om såväl de svenska uppslagsorden och fraserna som de finska motsvarigheterna.

Som namnet visar är ordboken avsedd för en finsk användarkrets. Inte bara förklaringarna i själva ordartiklarna utan också förord och allmänna förklaringar i början av boken är bara på finska. På det sättet har man kanske vunnit i enhetlighet – det är fråga om en utpräglad s.k. passiv ordbok – men i stället har man åtminstone delvis uteslutit den icke föraktliga gruppen av brukare som behö-

ver en svensk-finsk ordbok för att de håller på att lära sig finska. Sådana finns inte bara i Finland utan i ökande grad också i Sverige.

För uppslagsorden ges förutom den finska motsvarigheten också uttalet (dock bara i en mindre del av orden) och böjningen. De betydelseillustrerande fraserna är i allmänhet idiomatiskt riktiga och representativa för det naturliga frasförrådet.

Ordboken uppges innehålla det centrala ordförrådet i allmänspråket, en stor mängd fackord samt nyord. Den bygger emellertid i huvudsak på material som numera är föråldrat: *Illustrerad svensk ordbok*, *Svensk handordbok*, *Nykysuomen sanakirja*, och även om redaktionen har försökt komplettera materialet är det uppenbart att det finns vissa luckor i fråga om det nyare ordförrådet. Bland ord som saknas finns inte bara utpräglad rikssvenska nya vardagsord som *nojig* och *strul*, utan också en mängd nyord som utan tvekan kan räknas till det centrala ordförrådet i dagens allmänspråk, som t.ex. *dekal* eller *klistermärke* (tarra), *diskett* (levyke), *fritidsbåt* (huvivene), *miniräknare* (taskulaskin), *naturgas* (maakaasu), *persondator* (mikrotietokone) och *stordia* (kalvo). Mera fackspråksbetonade ord som bra hade försvarat sin plats är t.ex. *kompaktskiva* (laserlevy), *kalkylprogram* (taulukkolaskenta), *klipp* i den ekonomiska betydelsen (klippi?) och *klipp-ekonomi* (kasinotalous), *missbrukarvård* (päihdehuolto) och *varselljus* (huomiovalot). En snabb genomgång av t.ex. *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (första uppl. 1986) hade gett stoff för de flesta av dessa.

Skillnaden mellan rikssvenskt och finlands-svenskt språkbruk är i allmänhet väl utredd. Besvärliga fall som *rattonytkerhet/rattfylleri/grovt*

rattfylleri och skolstyrelse(n)/skolöverstyrelsen är helt korrekt lösta. Finlandssvenska ord som *dejour, råddig, skyddsväg, ämbetsbetyg* och *arbetarinstitut* är markerade "Suom.", vilket alltså står för både allmänna finlandismer och officiella svenska ord som hänför sig till finländska förhållanden. Ordboken är relativt restriktiv i fråga om finlandismer; man letar förgäves efter t.ex. *halare* 'overall' och *tupp* i betydelsen toalett. I gengäld har det smugit in sig några ommarkerade finlandismer som *forsedel, rat* (i betydelsen 'osamakso, rä') och sg. *möss, -et*.

Ordboken avslutas med en förteckning över geografiska namn. Urvalet av sådana är naturligtvis alltid ganska godtyckligt, men ändå tycker man att ett statsnamn som *Malaysia* (fi. *Malesia*) hade varit mer befogat än t.ex. *Ryukyuöarna*. Några direkta fel finns där också: Polens huvudstad heter på svenska *Warszawa*, inte "Warschau", och *Moçambique* stavas med ç, inte "Mozambique".

Även om det alltid går att anföra kritiska anmärkningar mot varje ordbok, blir slutintrycket av denna att det är fråga om ett gediget och tillförlitligt verk som utan tvivel fyller den lucka som har funnits i fråga om svensk-finska ordböcker i hanterligt mellanformat. MR

Anders Collin och Tauno Streng, *Uusi ruotsi-suomi sanakirja*. Otava 1989. 780 s., ca 70 000 uppslagsord och fraser, 297 mk.

Två dataordböcker i ny utgåva

Dataordboken i Sverige och *ATK-sanakirja* i Finland är, åtminstone om man ser till utgivarna, de mest auktoritativa ordlistorna på sitt område. *Dataordboken* har getts ut av Standardiseringskommissionen i Sverige (den förra utgåvan i samarbete med Tekniska nomenklaturcentralen) och *ATK-sanakirja* av Finska dataförbundet (Tietotekniikan Liitto). Bägge böckerna har nu kommit ut i nya, utvidgade utgåvor, fem år efter de föregående.

Det första intrycket man som intresserad lekman får av de två ordlistorna är att de i många avseenden verkar att vara gjorda utan närmare kontakt med den vardagliga verkligheten. Centrala och användarnära begrepp saknas eller behandlas bristfälligt, de rekommenderade termerna är inte nödvändigtvis desamma som de man stöter på i facklitteratur och programmanualer, och definitionerna är ofta formulerade så att bara experterna själva kan tänkas förstå dem.

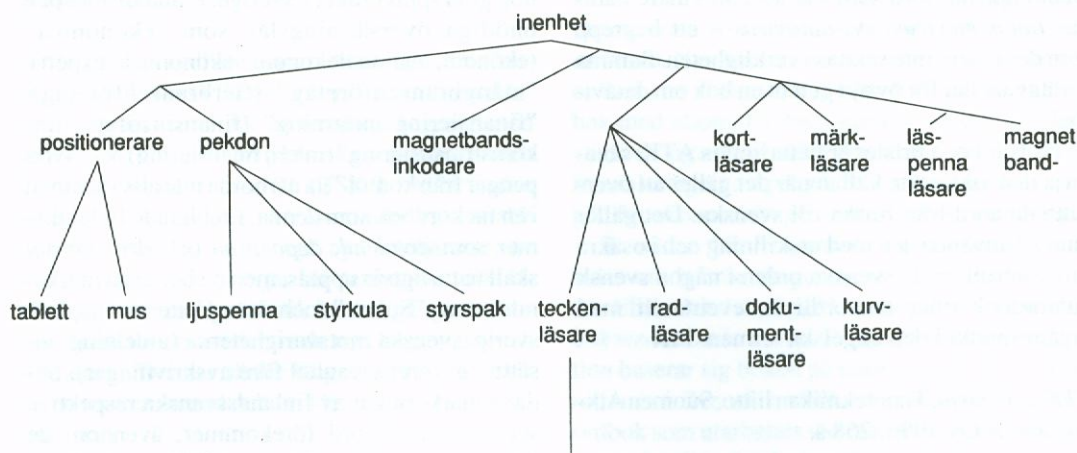
Dataordboken

Den nya utgåvan av *Dataordboken* är väsentligt tjockare än den föregående – 416 mot 187 sidor. Då den dessutom saknar franska och tyska termer och termregister är skillnaden i praktiken ännu större. Till en del beror den dock på ändrad typografi; några uppgifter om antalet termposter ges inte. Bland de nya områden som omfattas av ordlistan kan nämnas textbehandling, informationssäkerhet och dataskydd.

I motsats till den förra utgåvan har denna inte getts ut i samarbete med Tekniska nomenklaturcentralen. Det är svårt att undgå intrycket att avsaknaden av TNCs terminologiska och lexikografiska kompetens har satt vissa spår i boken.

Dataordboken består av en huvuddel med termer och definitioner (360 s.), kompletterad med drygt femtio termtabläer, huvudsakligen i form av trädigram. Tablåerna är i och för sig illustrativa och bidrar till att öka överskådligheten, men skulle i många fall ha vunnit åtskilligt i begriplighet om de hade försetts med en kort kommenterande text. Som det nu är verkar de bitvis förvirrande i jämförelse med definitionerna. I uppslagsdelen uppges t.ex. *pekdon* vara ett "instrument såsom *mus, styrkula* eller *styrspak...*", men i den tablå som det hänvisas till står *mus* inte under *pekdon* utan under det diffusa begreppet *positionerare* (som alltså är parallellt med *pekdon* men i uppslagsdelen definieras med helt andra utgångspunkter än detta begrepp). Relativt förvillande är också tablån över olika slags tangenter, och det blir inte klarare av att *skifftangent* i uppslagsdelen uppges motsvara *escape key*.

En viktig uppgift för den som köper dator i dag är hur stort dess arbetsminne är. Det talas därför mycket om *expanderat minne* och *utökat minne* (eng. *expanded resp. extended memory*). Ingen av dessa termer upptas emellertid i *Dataordboken*. Likaså saknar man termer som *centralminne, internminne* och *hårddisk/hårdsdiskiva*. Låt vara att de kanske inte anses vara rekommendabla, men i så fall borde det finnas en hänvisning från dem till de termer som rekommenderas. Faktum är att t.ex. *hårddisk* eller *hårdsdiskiva* förekommer oftare i litteraturen än det i ordboken upptagna *fast skiva*. Den som läser programmanualer är också van vid ord som *dokumentnamn* och *rullgardinsmeny*. Varför duger inte dessa för standardiseringskommissionen, som vill ersätta dem med *dokument-ID* och *funktionsmeny*? Måste det göras så komplicerat?

pekdon → 03

instrument såsom *mus*, *styrkula* eller *styrspak*, använd bl a för att flytta en *pekare* på *bildskärmen*
 EN pointing device, pick device

De flesta som använder en persondator vet vad det innebär att "boota" datorn. Vad det bör kallas på svenska är däremot höljt i dunkel, och Dataordboken ger inte svar på frågan. En antydning ger dock *bootstrap* som översätts med *programlad-dare*.

Genom sin ställning som svensk standard och sitt omfattande innehåll är Dataordboken naturligtvis ett nödvändigt hjälpmedel för alla som skriver texter inom dataområdet. Självfallet innehåller den också mängder av nyttig information. Men varför skall det i så många avseenden vara så teoretiskt och verklighetsfrånvarande?

Dataordboken. Svensk standard SS 01 16 01, utgåva 4, 1989. 416 s.

ATK-sanakirja

Mycket av det som sades om Dataordboken kunde också sägas om den finska ATK-sanakirja. Den är emellertid mera av en flerspråkig ordlista, och därför nyttigare för den som behöver term-motsvarigheter inte bara på engelska och svenska utan också på tyska, franska, estniska och ryska. I gengäld är definitionerna knapphändiga och många termer helt odefinierade.

Också ATK-sanakirja (5 uppl.) är utvidgad sedan den förra utgåvan, från 232 till 268 sidor och från ca 1 800 till ca 2 000 termer på finska. Tyvärr har uppdateringen inte varit lika effektiv när det gäller svenskan; en hel del termer saknar

fortfarande motsvarighet på svenska. I många fall är luckorna uppenbart onödiga – det hade knappast varit svårt att få reda på att *akku* (eng. battery) motsvaras av *batteri* på svenska och att *vetoalikko* kallas *rullgardinsmeny* (eller *funktionsmeny*). Många gånger hade det räckt att slå upp den engelska termen t.o.m. i den gamla upplagan av Dataordboken. När man t.ex. vet att *aputiedosto* på engelska är *work file*, går det lätt att slå upp att detta kallas *arbetsfil* på svenska.

I andra fall ställer man sig frågande inför de svenska termerna. Uttryck som *spillkorg* för poistolokero (wastebasket) och *visuell kalkyl* för *taulukkolaskenta* hör åtminstone inte till dem man stöter på i praktiskt dataarbete (där man talar om *papperskorg* och *kalkylprogram*, det senare dock i lite annan betydelse än det finska ordets). *Teko-äly* kallas inte "konstgjord" utan *artificiell intelligens*, och ordet "telefaksimil" (för *telefax* eller *fax*) har väl aldrig använts, åtminstone inte sedan tekniken blev mer allmänt tillgänglig. Främmande är också "åtkomstväg" för *saantipolku*; på svenska talar man om *sökväg*.

Också de finska uppslagsorden kan ibland ifrågasättas. Det allmänt använda (och rekommenderade) *kiintolevy* finns inte alls med. *Kovalevy* finns som uppslagsord, men med en hänvisning till *umpilevy* som alltså är det som boken rekommenderar. Det finns visserligen inte som eget uppslagsord, men väl *umpilevyasema*, som på svenska uppges vara "winchestermine" (en term som visserligen avser ett slags fast skivminne, men som knappast används längre i praktiken).

Bland uppslagsord som saknas kan vidare nämnas *tietokonevirus*, sv. *datavirus* – ett begrepp som dess värre inte saknas i verkligheten. Samma förläggare har för övrigt gett ut en bok om *datavirus*!

Trots fel och brister är naturligtvis ATK-sanakirja den viktigaste källan när det gäller att översätta dataord från finska till svenska. Det gäller bara att använda den med urskillning och i osäkra fall kontrollera de svenska orden i någon svensk dataordbok eller dataordlista, eventuellt med utgångspunkt i den engelska termen. MR

ATK-sanakirja. Tietotekniikan liitto, Suomen Atk-kustannus Oy 1990. 268 s.

Ny bank- och finansordlista

I förra numret av Språkbruk recenserade vi Taloustieto Oy:s Pankki- ja rahoitus-sanasto, och konstaterade att den i det stora hela är bra och tillförlitlig men gärna kunde ha innehållit lite fler uppslagsord. Sedan dess har det kommit ut en ny ordbok inom samma område, nämligen *FINANSSI, pankki- ja rahoitusalan sanakirja suomi-ruotsi-suomi*, redigerad av Marja-Leena Sarviki-vi (Samerka 1990; en motsvarande ordbok finns också mellan finska och engelska). Den skiljer sig från den föregående genom att den innehåller betydligt fler uppslagsord (3 500 mot 1 600), men i stället för det mesta inte har några definitioner på termerna utan är en regelrätt tvåspråkig specialordbok (en finsk-svensk ordbok med svensk-finskt register). I vissa fall förekommer dock förklaringar och exempel.

Det relativt stora antalet uppslagsord är utan vidare ett plus. En del av orden är emellertid inte direkt sådana som man tänker sig att slå upp i en bank- och finansordbok (t.ex. *aivorihi*, *ajokortti*, *eduskunta*, *etunimi*, *kalvo*, *tarrataulu*). Urvalet i en ordbok är naturligtvis alltid en subjektiv fråga, men nog hade väl t.ex. knepiga och för bankdepositioner och värdepapper aktuella ord som *veron-alainen* (skattepliktig) och *verotettava* (beskattningsbar) försvarat sin plats bättre än de nämnda. Allmänt taget verkar ordurvalet emellertid relativt väl genomtänkt.

Den främsta kritik man kan rikta mot den finsk-svenska versionen av *FINANSSI* är den gamla vanliga: den är lite för ensidigt inriktad på finländska förhållanden och beaktar inte i tillräckligt

hög grad språkbruket i Sverige. Finlandismer och onödiga översättningslån som "ekonomist" (ekonom, nationalekonom, ekonomisk expert), "mångbranschföretag" (flerbranschföretag), "finansieringsinrättning" (finansinstitut), "inkomstfinansiering" (intern finansiering) och "lyfta pengar från kontot" (ta ut) borde inte alls vara med i en fackordbok som denna. Etablerade finlandismer som *dividend*, *deposition* och *driftsbidrag* skall naturligtvis upptas, men de borde ha markerats som "Suom." och kompletterats med de sverigesvenska motsvarigheterna (utdelning, insättning, rörelseresultat före avskrivningar). Sådana markeringar av finlandssvenska respektive sverigesvenska ord förekommer, även om de ibland verkar diskutabla (t.ex. "fjärrstudier" vid sidan av *distansstudier* är definitivt inte sverigesvenskt, och *fastighetsbyrå* kan knappast betecknas som enbart sverigesvenskt med "fastighetsförmedling" som finländsk motsvarighet).

Bland de mindre lämpliga översättningarna kan vidare nämnas "nationalekonomi" för *kansantalous* (bör vara *samhällsekonomi*; *nationalekonomi* motsvarar *kansantaloustiede*) och "hemta" för *kotiuttaa* (man kan visserligen tala om hemtagning, men verbet bör skrivas *ta hem* för att inte sammanblandas med *hämta*).

De uppräknade bristerna innebär emellertid inte att det är fråga om en dålig ordbok. Ingen ordbok är felfri, och det vore enkelt att räkna upp ett lika stort antal påfallande goda lösningar också på svåra termpproblem och att peka på fallgropar som ordboksredaktören inte har fallit i. Boken kan därför utan vidare rekommenderas för de målgrupper den är avsedd för: bank- och finansfolk, ekonomiska informatörer, översättare m.fl. I synnerhet den som har ambitionen att bli förstådd också av en rikssvensk publik har dock skäl att kontrollera och komplettera *FINANSSI* med t.ex. de termlistor som har ingått i Språkbruk 2/1990 och 4/1990.

Som bilagor ingår av bankinspektionen godkända blanketter för bankernas resultaträkning och balansräkning, på svenska och finska. MR

Marja-Leena Sarviki-vi: *FINANSSI. Pankki- ja rahoitusalan sanakirja*. Suomi-ruotsi-suomi. Samerka 1990. Ca 3 500 uppslagsord, 216 s + bilagor.

Teleordlista

Den första ordlista som publicerades av Centralen för Teknisk Terminologi var en liten teleordlista som omfattade ett trettiotal begrepp med termer och definitioner på finska och svenska och ekvivalenter på flera språk (TSK 1 1982). Sedan dess har utvecklingen på teleområdet varit snabb och fört med sig en mängd nya teletjänster, av vilka många redan börjar bli vardagsmat för åtskilliga brukare (Språkbruk har två gånger publicerat artiklar om en del av de nya begreppen och termerna). Det har därför länge funnits ett behov av en moderniserad och utvidgad version av teleordlistan.

Den nya teleordlista som nu har kommit ut (TSK 18 Telesanasto Teleordlista Vocabulary of Telecommunications) omfattar 258 termer med definitioner på finska och svenska och ekvivalenter på engelska och vanligen också tyska och franska. Dessutom har ett trettiotal begreppssystem utretts med hjälp av trädigram (en liten skönhetsfläck är ett 33 gånger upprepat prepositionsfel i den svenska bildtexten till diagrammen). I de föredömligt tvåspråkiga inledande avsnitten ges allmänna förklaringar till terminologins principer och en beskrivning av ordlistans uppläggning och systematik.

Ordlistan avslutas med en 8 sidor lång förteckning över kommersiella namn och en 27 sidor lång lista över förkortningar. Dessutom finns alfabetiska termregister för alla de ingående språken.

Det är knappast en överdrift att säga att Teleordlistan är osedvanligt informativ, läsarvänlig och tillförlitlig. Då den dessutom är ytterst prisvärd (36 mk) bör den ha alla chanser att få stor spridning bland fackfolk, informatörer, översättare m.fl.

Teleordlistan har utarbetats av Centralen för Teknisk Terminologi med stöd av en expertgrupp. Förläggare är Telefoninrättningarnas Förbund, som också säljer ordlistan. MR

Svenska idiom i fickformat

Med hjälp av lexikografiska datorprogram har det blivit möjligt att ur ett större ordboksmaterial ta fram olika s.k. ordboksprodukter. Man "taggar" (dvs. kodar) ordbokens olika element, t.ex. synonymerna, stiletiketterna eller exempelsatser-

na för sig. Sedan kan redaktören ur materialet plocka fram de element han behöver för ett visst ändamål. Han kan plocka fram t.ex. en synonymordbok, en slangordbok eller som i detta fall en bok med idiom. På detta sätt kan ett stort projekt yngla av sig många olika produkter som bidrar till finansieringen av projektet – eller kanske t.o.m. gör det ekonomiskt genomförbart för ett förlag.

En sådan här "biprodukt" som uppstått vid sidan om bearbetningen av ett större material är den lilla och behändiga *Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom*. Enligt förlagets presentation baserar sig boken på idiomerna och deras definitioner i Svensk ordbok, den stora enspråkiga ordbok som utarbetats vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling (Språkdata) vid Göteborgs universitet.

Målande uttryck innehåller ca 3 500 svenska idiom, enligt förlaget huvudparten av idiombeståndet i Svensk ordbok. (Svensk ordbok innehåller enligt sitt förord 4 000 definierade idiom – man har alltså gallrat en hel del.) Uttrycken presenteras alfabetiserade enligt ett centralt ord i uttrycket, ofta just det ord som gör att uttrycket är "målande". Så finner läsaren t.ex. uttrycket *ta sin mats (el. Mats) ur skolan* (dra sig ur en obehaglig situation) under uppslagsordet *mats*.

Vilka kriterier är det som bestämt att uttryck som *kunna något på sina fem fingrar* (fullständigt behärska något), *vara (el. göra) någon till lags* (vara någon till belåtenhet) eller *ha en gås oplockad med någon* (ha en motsättning att reda upp med någon) tagits med i boken? Redaktionen ger begreppet *idiom* en rätt vid definition: för ett idiom är det typiskt att det inte utan vidare låter sig förstås av dagens språkbrukare med utgångspunkt från betydelsen hos de enskilda orden. I sin definition av ordet *idiom* anger dock Svensk ordbok ytterligare att det skall vara fråga om ett *fast uttryck*!

Med i boken finns i enlighet med den vida definitionen rester av gammalt kasusbruk som i just *till lags* och *till skänks* (såsom gåva) eller uttryck som åsyftar halvt eller helt glömda företeelser. I vårt urbaniserade samhälle bör väl *skilja agnarna från vetet* (skilja det värdefulla från det värdefulla) räknas till denna grupp. En grupp medtagna uttryck utgörs också av sådana metaforiska bilder som fått fast fotfäste i språket. Hit hör kanske de rätt så bleknade metaforerna *påsar under ögonen* (slapp, hängande hud under ögonen) och *beväpnad till tänderna* (starkt beväpnad) eller de något mindre genomskinliga *tiden är*

ur led (tidsförhållandena är onormala) och *harent mjöl i påsen* (vara hederlig).

Dessutom innehåller boken utöver det som nämns i förordet en del fraser i vilka ett led har en annan betydelse än vad det har i normala fall, t.ex. *spanska sjukan* (typ av epidemisk influensa) eller *gående bord* (bord med framdukade rätter som de ätande får gå fram och ta sig för av) samt uttryck som närmast kunde kallas *ordspråk*: *liten tuva välter ofta stora lass* (en till synes obetydlig företeelse har ofta stora negativa verkningar) eller *det som göms i snö kommer upp i tö* (ingenting kan döljas i längden).

Ibland verkar det dock som om kriterierna för de medtagna uttrycken var något för vida för en idiomordbok som endast förklarar idiomens betydelse. Det är inte svårt att gissa att de jämförande uttrycken *kär som en klockarkatt* eller *klok som en pudel* betyder 'mycket förälskad' resp. 'mycket klok'. Här bjuds läsaren på nollinformation. Däremot skulle det visserligen vara trevligt att få veta historien bakom dessa uttryck, men detta är ju inte en etymologisk idiomordbok.

Vilket behov fyller då *Målande uttryck*? Enligt redaktionen är avsikten med boken att "visa på rikhaltigheten i vår svenska idiomflora" samt att

definiera idiomerna. Dessutom vill boken fungera som inspirationskälla. För den rikssvenska användaren är boken alltså beskrivande. För den finlandssvenska läsaren kan den dessutom fylla ett normativt behov. Vår språkkänsla är ofta osäker just i fråga om de stående uttrycken, vi undrar om man kan använda t.ex. uttrycket *som en elefant i en porslinsbutik* om klumpighet på samma sätt som motsvarande uttryck används i finskan. (Detta uttryck finns varken i Målande uttryck eller Svensk ordbok, men är dock ett fullgott svenskt uttryck!) Vi är också osäkra i fråga om t.ex. prepositionsbruket, verbvalet osv. Men allt detta finns i Svensk ordbok, visserligen i ett betydligt mera svårhanterligt format.

Den här typens böcker har man gärna många av – kanske just på grund av att de alltid är ofullständiga på något sätt. En idiomordbok kan inte vara täckande. Kanske hittar läsaren elefanten i porslinsbutiken i en annan liten behändig idiomordbok.

Ilse Cantell

Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom. Esselte ordbok, Uppsala 1990. 156 s.